

ТРЕТІЙ ЦИКЛ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПІ (ключові індикатори організації та втілення)

Стратегічні цілі, які ставлять перед собою європейські університети у сфері розвитку докторських програм, спрямовані на формування міцних зв'язків між докторськими та магістерськими програмами; тісну співпрацю з науково-дослідними осередками, де здійснюються найсучасніші дослідження; забезпечення високої якості наукового керівництва докторськими дослідженнями; розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через створення спільних міжнародних докторських програм.

Саме в площині докторських програм навчання та наукове дослідження становлять органічну єдність, тому для більшості елітних університетів докторська (PhD) освіта стає головним пріоритетом. Традиційно її розглядають як початок майбутньої академічної кар'єри.

Докторські програми як «третій цикл вищої освіти» були введені до Болонських декларацій на зустрічі міністрів вищої освіти європейських країн 2003 р. у Берліні. Вони відіграють роль основної ланки, що об'єднує Європейський простір вищої освіти (ЕНЕА) з Європейським дослідницьким простором (ЕРА). Докторські програми розглядаються як основне джерело підготовки молодих дослідників. Водночас вони суттєво відрізняються від першого і другого циклів вищої освіти. Головна особливість, яка водночас є характерною рисою третього циклу освіти, пов'язана з тим, що домінантним і найважливішим компонентом докторських програм стають наукові дослідження.

Після Берлінської зустрічі Асоціація Європейських університетів (ЕУА) була уповноважена в рамках програми SOCRATES розпочати європейський проект «Докторські програми для Європейського суспільства знань» 2004–2005 рр. Мета проекту полягала у зборі даних та аналізуванні практики наявних докторських програм. Із 143 поданих заявок на участь у проекті вибрано 48 університетів із 22 різних країн. Доробок проекту, представле-

ний у звіті ¹, базувався на результатах роботи 6 груп, які розглядали такі аспекти:

- структура та організація докторських програм;
- фінансування;
- наукове керівництво та забезпечення високої якості (критерії оцінки якості);
- інноваційна практика, що передбачає структуровані міждисциплінарні програми, співробітництво з промисловістю, бізнесом, розвиток докторських шкіл;
- спільні докторські програми;
- контрольна група (що аналізувала всі питання).

Більшість університетів усвідомлює, що їхній обов'язок не тільки забезпечити докторанта можливістю оволодіти всіма необхідними навичками дослідника, яке досягається через індивідуальне навчання під час виконання наукового дослідження. Дедалі ширше впроваджуються курси та модулі для опанування суміжних навичок (*transferable skills*), котрі дають можливість докторантові зроби ти успішну кар'єру в різних секторах діяльності.

Результати вивчення досвіду різних університетів із різних країн Європи в сфері реформування докторської освіти уможливили виявлення ключових індикаторів, які можуть бути корисними для подальшого оцінювання успішності структурованих докторських програм. Особливий інтерес становить узагальнення досвіду в таких критично важливих компонентах докторських програм, як їхня структура та організація, наукове керівництво, атестація докторантів, захист дисертації.

1. СТРУКТУРА Й ОРГАНІЗАЦІЯ ДОКТОРСЬКИХ ПРОГРАМ

Докторські програми – одна з найважливіших складових університетської освіти та науки. Традиційно їх розглядають як ворота (вхід) до майбутньої академічної кар'єри. Стрімке зростання кількості докторів (*doctoral candidates*) в останні роки, значні зміни на глобальному ринку праці поставили перед університетами завдання реформувати докторські програми з тим, щоб адаптувати їх до

¹ Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. Report on the EUA Doctoral Programmes Project 2004–2005. – EUA Publication. – 2005. – 46 p.

нових умов. Сформульовані під час форуму в Лісабоні амбітні завдання, націлені на перетворення європейської спільноти у перелове суспільство, що базується на знаннях, і на підвищення його конкурентоспроможності, спричиняють зміни у європейській системі вищої освіти та науково-дослідному секторі. Під час розгортання Болонського процесу з'ясувалося, що потрібно розвивати докторські програми як третій цикл вищої освіти – це стало подальшим внеском у дискусію про необхідність змін. Проте навчання на докторських програмах суттєво відрізняється від першого та другого циклів вищої освіти, оскільки його передумовою є одержання нових знань завдяки проведенню оригінального дослідження. Зрозуміло, що докторські студії в Європі переживають необхідний період перегляду й змін і що інновації та реформи є на часі на різних рівнях університетських інституцій.

Загальні інституційні положення і регламенти

Докторська освіта завжди була однією з ключових місій університетів. У рамках загальної настанови здійснювати підготовку докторів (*doctoral candidates*) через дослідницьку діяльність університети розробили різні підходи до того, як досягнути цієї мети. Організація докторських програм демонструє широке різноманіття не тільки в межах різних країн Європи, а й у межах університетів в одній країні та в межах факультетів одного університету. В деяких країнах положення про докторські програми визначені на національному рівні й університети виконують ці узаконені правила. В інших країнах університетська автономія значно більша і за організацію докторських програм повністю відповідають університети. Розмаїття досліджень та освітніх традицій, а також різні підходи до організації докторських програм, з одного боку, можна розглядати як європейську силу. Однак університети часто не мають загальної інституційної стратегії, правил і законів щодо докторських програм, тому і відповідають за їхню організацію факультети або департаменти. Це може призвести до фрагментації підготовки докторів наук і перешкоджати створенню та підтримці достатнього (належного) дослідницького середовища. Наявність на найвищому інституційному рівні загальної схеми, де чітко визначено основні положення та інструкції, що регламентують процедури вступного

відбору, наукового керівництва, екзаменів, оцінювання та захисту дисертації, може стати корисним та інноваційним підходом для університетів у Європі. Важливу роль в організації докторських програм відіграє їх адміністративний менеджмент саме на університетському (а не на факультетському) рівні, а відкритий доступ до загальних правил на університетському веб-сайті посилює прозорість усього процесу.

Досвід університетів із розроблення положень, статутів і правил

Університет, країна	Досвід університетів із розроблення положень, статутів і правил докторських шкіл
Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	Установив загальноуніверситетський підхід до докторської освіти із низкою правил, які поширюються на всі факультети і діють на додаток до національних положень та правил, розроблених на факультетах та інститутах.
Латвійський університет, Латвія (University of Latvia)	Застосував централізований спосіб організації докторських програм на університетському рівні з всеохопною стратегією та правилами для докторських програм. Планується трансформувати докторську секцію навчального департаменту, яка відповідає за організацію докторських програм, у незалежний Центр докторського навчання.
Лондонський університетський коледж, Велика Британія (University College London)	Розробив Практичне положення (<i>Code of practice</i>) для наукових ступенів третього циклу освіти (<i>Graduate research degrees</i>), у якому визначені права й обов'язки докторантів, і розмістив ці правила на веб-сайті, де представлено інструкції, процедури та вдалі приклади, а також академічний посібник (керівництво) – <i>Academic manual</i> .
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Створив положення (<i>Code of practice</i>) щодо навчання та складання іспитів на всіх трьох циклах вищої освіти. Положення містить окрему частину, що стосується докторського навчання і доступна на веб-сайті університету двома мовами: чеською та англійською.
Школа післядипломної освіти університету ім. Жана Моне, м. Сент-Етьєн, Франція (Graduate School of the University Jean Monnet of St. Etienne)	Розробив спеціальне програмне забезпечення SECODOC для організації та управління докторськими програмами. Метою було поліпшити централізовану організацію курсів/модулів і спростити доступ до інформації щодо змісту курсів та їхньої доступності.

Університет, країна	Досвід університетів із розроблення положень, статутів і правил докторських шкіл
Університет Кригу, Греція (University of Crete)	Організував і докторські, і магістерські програми під одним дахом післядипломних програм (<i>Graduate Programmes</i>). Такий підхід дав змогу зберегти (заощадити) адміністративні та наукові ресурси і сприяв розвитку міждисциплінарних програм. Об'єднання двох рівнів післядипломної освіти сприяло розробці докторських навчальних планів з усіма необхідними курсами та інструкціями до них.
Автономний університет Барселони, Іспанія (University Autònoma de Barcelona)	Докторська школа та служба проректора є головними інституціями, які здійснюють всі адміністративні завдання, пов'язані з докторськими програмами університету.

Дисциплінарні відмінності в організації докторських програм

Різноманітність наукових дисциплін є каменем спотикання в організації докторської освіти в Європі. Докторські програми відрізняються одна від одної і предметом вивчення, і проведенням досліджень, що пов'язано з різними методологіями, інструментаріями (засобами) та шляхами (методами) аналізу даних. Потреба в специфічних підходах часто зумовлена відмінностями між різними галузями науки, а не особливостями різних країн, культур та інституцій. Ці відмінності слід брати до уваги, організовуючи докторські програми, але не можна розглядати їх як перешкоду до впровадження інноваційних підходів, що надають докторантам можливості отримати кращу підготовку. Насамперед ідеться про широке використання міжнародного і міждисциплінарного середовища для наукових досліджень та кращої підготовки до вимог ринку праці. Дисциплінарні відмінності важливі, але їх іноді переоцінюють, щоб зберегти стару практику й традиції, уникнути реорганізації та модернізації докторських програм.

Присудження докторського ступеня

Як уже сказано, ключова місія університетів полягає у докторському навчанні та присудженні докторського ступеня. Європей-

ські університети присуджують різні типи докторських ступенів: «*research doctorates*» – науковий докторський ступінь (усі країни), «*professional doctorates*» – професійний докторський ступінь (Велика Британія), «*industrial doctorates*» – докторський ступінь у сфері індустрії (промисловості, виробництва) (наприклад, Швеція, Данія, Велика Британія та ін.). Якщо докторські ступені сфокусовані передусім на дослідницькій роботі та відповідають однаковим стандартам якості, то їхня різноманітність не є перешкодою, а лише віддзеркаленням різних науково-дослідних підходів та різного наукового середовища. Проте проведений аналіз засвідчує, що багато університетів надають перевагу більш уніфікованим підходам до типів докторських ступенів, що ними присуджуються. Це робиться, аби запобігти подальшому відокремленню наукових досліджень від освітніх традицій.

Структура докторських програм

Структуру докторського навчання можна охарактеризувати двома підходами, які зазвичай співіснують в деяких країнах Європи.

1. **Індивідуальні навчальні програми**, що базуються на неформальному/формальному робочому альянсі між науковим керівником та докторантом (модель учнівства, яка іноді зображується у менш приємній формі як відносини «господар – раб») без етапу структурованого, чи організованого, вивчення курсів.
2. **Структуровані навчальні програми** в межах науково-дослідної групи або науково-дослідної/післядипломної/докторської школи, що мають два етапи: навчання (обов'язкові та вибіркові курси, модулі) та наукове дослідження.

Проведене дослідження ставить під сумнів здатність індивідуальних докторських програм (модель учнівства) протистояти новим складним викликам у науково-дослідній підготовці для кар'єри на конкурентному ринку праці, хоча в деяких напрямках (насамперед, соціальних і гуманітарних науках у галузі мистецтва) така модель досі преважує. У багатьох європейських країнах зростає тенденція до створення структурованих докторських програм, при яких формують групи докторантів у науково-дослідних/

післядипломних/докторських школах. Однак це явище не відповідає якійсь одній організаційній моделі. Докторські програми можуть функціонувати на інституційному рівні у формі монодисциплінарних чи полідисциплінарних шкіл післядипломної освіти (*graduate school*) або тісно пов'язаних між собою департаментах, науково-дослідних групах та інших наукових структурах. У деяких країнах школи післядипломної освіти створюють під егідою міністерства освіти (наприклад, Фінляндія, Франція) чи у тісній співпраці з науково-дослідними установами та фондовими організаціями (наприклад, Інститут ім. Макса Планка в Німеччині). Вони допомагають залучати докторантів до дослідницьких команд, проектів, найкращих центрів і груп у центрах. У разі організації на інституційному рівні вони забезпечують науково-дослідне середовище загальними правилами та практичними положеннями для всіх докторантів, що також дає змогу виробити однакові вимоги до якості досліджень. Науково-дослідні/післядипломні/докторські школи пропонують структуроване навчання у сфері спеціальних дисциплін та загальне навчання для засвоєння суміжних навичок (*transferable skills*) та можуть бути відкритими для міждисциплінарних підходів і програм. Крім того, до позитивних аспектів діяльності науково-дослідних/післядипломних/докторських шкіл належить забезпечення соціального середовища для докторантів, які у цьому випадку відчувають себе частиною спільноти молодих дослідників з однаковими потребами та інтересами.

Досвід університетів зі створення структурованих докторських програм

Існує багато таких програм і їхня кількість постійно зростає, деякі з них відображено у таблиці:

Геттінгенський університет, Німеччина (University of Göttingen)	Пропонує кілька міждисциплінарних структурованих програм спільно з Інститутом ім. Макса Планка (Міжнародна науково-дослідна школа Макса Планка).
---	--

Франкфуртський університет ім. Гете на Майні, Німеччина (J. W. Goethe University in Frankfurt am Main)	Створив 11 коледжів післядипломної освіти (<i>Graduate College</i>), три Міжнародні науково-дослідні школи Макса Планка, дві міжнародні PhD програми та Франкфуртську наукову школу післядипломної освіти (<i>Frankfurt International Graduate School of Science</i>). Ще більше структурованих програм та шкіл післядипломної освіти планується створити.
Університет м. Мішкольц, Угорщина (University of Miskolc)	Створено 7 докторських шкіл, пов'язаних із факультетами університету, якими керує Університетська Докторська Рада.
Університет Юваскюля, Фінляндія (University of Jyväskylä)	Докторські програми частково виконуються в рамках національних шкіл післядипломної освіти (<i>Graduate schools</i>), які фінансуються фінським міністерством освіти. Університет координує 7 національних <i>Graduate schools</i> та бере участь у роботі 43 (станом на 2005 р.). Крім того, університет створив кілька інституційних <i>Graduate schools</i> , якими керують члени професорсько-викладацького складу.
Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	Розпочав стратегічний розвиток докторських програм зі структурованим навчанням, що створюються на базі динамічних науково-дослідних груп. Науково-дослідні групи мають тематичне коло інтересів у стратегічних наукових напрямках або ж сильне науково-дослідне середовище в університеті.
Лондонський університетський коледж, Велика Британія (University College London)	Організація та управління докторськими програмами здійснюється через <i>Graduate school</i> , яка поширюється на 72 департаменти. Школа пропонує навчання суміжним навичкам, організує атестацію і забезпечує фінансування докторських досліджень та участь у конференціях.
Університет Любляни, Словенія (University of Ljubljana)	Із 93 докторських програм, організованих на факультетському рівні, 3 нині організовані та координуються на найвищому університетському рівні і відкриті для міжфакультетської, міждисциплінарної й міжнародної співпраці.
Університет ім. П'єра і Марії Кюрі в Парижі, Франція (Pierre and Maria Curie University in Paris)	Внаслідок реформи докторської освіти у Франції та Болонського процесу має 16 докторських програм. Школи організовано в межах Коледжу докторських шкіл.
Інститут політичних досліджень у Парижі, Франція (Sciences PO in Paris)	Створив докторську школу з великою кількістю докторських програм та дослідницьких центрів. У центрі уваги пропагування своєрідності та пізнаваності докторської школи, в якій докторанти почувають повністю інтегрованими в дослідницький та навчальний процес.

1.1. Навчання дослідницьким та суміжним навичкам

Більшість університетів усвідомлює той факт, що задля підготовки кваліфікованих молодих дослідників, як того вимагає глобальний ринок праці, потрібно впроваджувати широкий спектр курсів і модулів у рамках структурованих докторських програм. Різні форми навчання (лекції, семінари, колоквиуми або літні школи) націлені на те, щоб забезпечити:

- 1) наукове навчання основним дослідницьким навичкам (методологія досліджень і технічні засоби; менеджмент наукових досліджень; аналіз і синтез; розв'язання наукових проблем; написання наукових текстів та їх публікація; академічне письмо англійською мовою; поінформованість щодо наукової етики й права інтелектуальної власності тощо);
- 2) навчання суміжним (*transferable*) професійним навичкам та вмінням (навички письма і комунікації; робота у команді та у мережі (*networking*); матеріальний/HR-менеджмент та фінансовий менеджмент; лідерські навички; управління часом; кар'єрний менеджмент, що включає технологію пошуку роботи тощо).

Наукове навчання основним дослідницьким навичкам є обов'язковим, проте часто пропонується як вільний вибір з-поміж модулів чи курсів. Навчання суміжним професійним та персональним навичкам і компетенціям – частіше є необов'язковим, а лекції, курси, семінари, які відповідають потребам докторантів, вибираються ними довільно. Навчання суміжним навичкам часто організовується у формі короткотермінових блоків лекцій та семінарів або літніх шкіл.

ECTS (European credit transfer system)

Дискусійним є питання щодо використання Європейської системи трансферу та акумуляції кредитів (ECTS) у рамках докторського навчання. У цьому питанні подосі консенсусу не досягнуто. У більшості університетах ECTS розглядається як корисний інструмент контролю й оцінювання знань і вмінь у структурованій частині програми (курсах) та для міжнародних мобільних модулів, але не на етапі здійснення наукових досліджень і роботи над дисертацією як оцінювання прогресу в дослідженнях.

Наукове навчання та викладання

У деяких європейських країнах викладання постає обов'язком докторантів як частина навчання комунікаційним і дидактичним навичкам (наприклад, Угорщині, Словаччині, Чеській республіці, Нідерландах та ін.). Проте важливо визначити відповідний часовий ліміт для викладацьких обов'язків і не використовувати докторантів як джерело дешевої робочої сили – такої негативної тенденції слід уникати. Подекуди докторантам дозволяють і навіть заохочують до роботи асистентами викладачів за заробітну плату, що часто використовується як джерело заробітку на фінальному етапі докторського навчання, коли грант на навчання закінчується.

Досвід університетів із залучення докторантів до викладання

Університет м. Мішкольця, Угорщина (University of Miskolc)	Для всіх докторантів обов'язковою вимогою є виконання певного ліміту викладацької роботи з метою удосконалення своїх вербальних комунікаційних навичок.
Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці, Словаччина (Pavol Jozef Safarik University in Kosice)	Докторанти стаціонарної форми навчання (<i>full-time</i>) беруть участь у викладацькій роботі відповідно до державного закону (не більше 4 год. на тиждень).
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Докторанти залучаються до викладацької роботи як складової їхнього плану докторського навчання (4 год. на тиждень упродовж 4 семестрів).
Лільський університет науки і технологій, Франція (University of Science and Technology in Lille)	Докторантам пропонується кілька оплачуваних посад асистентів-сумісників (<i>part-time</i>), що дає їм можливість отримати додатковий заробіток, а також перший викладацький досвід. Французька система пропонує тимчасову посаду асистента (ATER) для докторантів як роботу впродовж року на повний або ж неповний день.
Університет Тільбурга, Нідерланди (Tilburg University)	Докторантам (які мають статус співробітників університету) дозволяється викладати протягом періоду наукової роботи над дисертацією до 25 % свого часу, але лише для студентів бакалаврату та з дозволу наукового керівника.
Міланський політехнічний університет, Італія (Milan Polytechnical University)	Докторантам надається можливість викладати для студентів бакалаврату та студентів магістерських програм як форма додаткової фінансової допомоги.

Університет Вроцлава, Польща (University of Wrocław)	Докторанти зобов'язані прочитати дидактичний випускний курс не більше, ніж 90 годин на рік відповідно до правил про докторські програми.
Університет Хасеттепе, м. Анкара, Туреччина (Hacettepe University)	Докторанти повинні прослухати два навчально-методичні курси для розвитку навичок, необхідних для розробки курсів, їх проведення та оцінювання.

Індивідуальні плани роботи докторантів

Деякі інституції ініціювали процедуру створення індивідуальних планів роботи (*Personal development plan, PDP*) для кожного докторанта. ІПР допомагають докторантам визначити та сформулювати навички та вміння, яких вони набудуть після завершення всіх курсів своєї навчальної програми. За ІПР встановлюється навчальний розклад (план) для вивчення як науково-дослідних, так і суміжних дисциплін, що необхідні кожному докторанту. Цей документ (ІПР), який постійно доопрацьовується, – результат самоаналізу і є особистою власністю кожного докторанта. До таких індивідуальних планів дедалі частіше вдаються у багатьох університетах (під різними назвами та в різних форматах).

Досвід університетів із використання індивідуальних планів роботи докторантів

Університет Ньюкасла, Велика Британія (University of Newcastle upon Tyne)	Впроваджує індивідуальні плани роботи для кожного докторанта.
Університет Вулвергемптона, Велика Британія (University of Wolverhampton)	Здійснює пілотний проект щодо впровадження індивідуальних планів докторантів у формі електронного портфоліо, у якому докторант визначає розвиток своїх навичок, пов'язаний із вивченням спеціальних курсів, виконанням певних етапів роботи. У такий спосіб докторант зможе відобразити досвід, здобутий під час навчання, необхідний для побудови кар'єри.
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Кожний докторант має «Індивідуальний план навчання», підготовлений спільно з науковим керівником, який подається до Комітету докторських програм через місяць після початку навчання. Після схвалення документ стає обов'язковим для обох: і наукового керівника, і докторанта.

1.2. Наукове середовище

Дослідницькі групи, об'єднання та мережа (Network)

Наукове середовище відіграє важливу роль у професійній та індивідуальній підготовці докторантів, а також у загальному інституційному розвитку університетів. В умовах зростання конкуренції на національному, європейському та глобальному рівнях, вирішальним завданням для університетів стає досягнення критичної маси докторів та створення сильного науково-дослідного середовища для того, щоб посилити якість досліджень та міжнародну співпрацю.

Для досягнення критичної маси докторантів необхідно розвивати нові інноваційні структуровані докторські програми так, як це було описано вище. У маленьких країнах та університетах, де обмаль докторантів, можуть впроваджуватися інші моделі. Високий рівень науково-дослідної роботи забезпечується шляхом залучення активних дослідницьких груп, об'єднань та мереж. Це може бути в широкому сенсі визначено як шлях від міждисциплінарних до міжінституційних та міжнародних груп. У деяких країнах (наприклад, скандинавських) об'єднання докторантів із деяких регіонів або навіть із сусідніх країн засвідчило, що такий підхід є прийнятний для створення критичної маси та активного наукового середовища, яке стимулює наукове співробітництво на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Наукове середовище має дисциплінарні відмінності та особливості формування (розвитку) в різних інституційних, регіональних та національних контекстах. Потверджено, що легше створити загальне наукове середовище з дослідницьких груп і об'єднань в галузі природничих та технічних наук, ніж у галузі соціальних, гуманітарних наук та мистецтва, в яких дослідницька робота базується переважно на індивідуальній роботі, а тематика досліджень має регіональний або національний контекст. У сфері соціальних, гуманітарних наук та мистецтва формування наукового середовища та наукового співробітництва стимулюватиме подальший розвиток он-лайн мережі.

Докторанти як молоді дослідники мають бути залучені як партнери до виконання дослідницьких проєктів у складі дослідницьких груп. Важливо розробити протоколи в межах таких груп, які б за-

безпечували опис внеску кожного з членів групи, зокрема і докторантів. Введення докторантів до складу дослідницьких груп чи об'єднань робить їх інтегрованою частиною наукової спільноти, що може посилити їхню мотивацію та покращити роботу. У цьому разі мета докторантів полягає у **навчанні через наукові дослідження, а не навчанні для наукових досліджень**. Такий підхід допомагає докторантам як у їхніх спеціальних дослідженнях, так і суміжних сферах. Вони набувають умінь:

- розв'язувати складні проблеми (завдання);
- швидко отримувати необхідні знання (інформацію) та їх/її аналізувати;
- працювати в єдиній мережі, в команді;
- спілкуватися (комунікативні здібності);
- розподіляти час (*time management*);
- керувати проектами;
- кризового менеджменту тощо –

і, таким чином, розширюють кар'єрні перспективи.

Досвід університетів з інтеграції докторантів у дослідницькі групи

Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	Успішно залучає докторантів до роботи у дослідницьких групах. Заява про вступ на докторську програму та дослідницький план кандидата мають бути погоджені з відповідною науковою групою. В кожному разі права та відповідальність докторанта формально затверджуються.
Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошице, Словаччина (Pavol Jozef Safarik University in Kosice)	Докторанти заохочуються до участі в науково-дослідних проєктах у рамках внутрішньої грантової системи університету або Агенції сприяння науці і техніці (підтримка молодих дослідників), при цьому особлива увагу приділяється міждисциплінарним проєктам, які об'єднують докторантів із різних факультетів і докторських програм. Університет також заохочує дослідницькі групи докторантів і студентів бакалаврату формувати робочі групи та виконувати наукові дослідження.
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Університет тісно співпрацює з Карловим університетом та Чеською академією наук, об'єднуючи докторантів і дослідників із різних дисциплін/напрямів та інституцій для створення активних мультидисциплінарних дослідницьких груп.

Каролінський інститут, Швеція (Karolinska Institute)	Звичайною практикою є робота в дослідницьких групах та мережі. У медичних дослідженнях, які є пріоритетним напрямом цього інституту, міждисциплінарна співпраця різних дослідницьких груп сприяє успішності досліджень. Наприклад, <i>Cancer Network</i> слугує платформою для співпраці між різними дослідницькими групами, в які залучені докторанти.
--	---

1.3. Тривалість докторських програм

Тривалість докторського навчання

Стандартний час для отримання докторського ступеня – це 3–4 роки для стаціонарної форми навчання (*full-time*). В більшості університетів вважають, що 3–4-річний період загалом занадто короткий, і оскільки цей термін розглядався і був прийнятним для третього циклу Болонського процесу, то постає багато питань, пов'язаних із потребою дотримання стандартів якості. Для того, щоб гарантувати високу наукову достовірність, якість докторського навчання та найвищий ступінь завершеності, університети надають перевагу 4-річним докторським програмам стаціонарного навчання, за умов фінансування на цей період. У будь-якому разі важливо, щоб достатньо часу було для безпосередньої роботи над дисертацією (рекомендовано 2–2,5 року). Для мультидисциплінарних програм мінімальні часові рамки становлять 4–5 років, оскільки, як правило, вони потребують більше часу для одержання необхідних навичок та вмінь.

На тривалість навчання впливають різні фактори, насамперед це дисциплінарні відмінності. Дослідження, які базуються на лабораторних експериментах або тривалих польових роботах, вимагають певного часу, який важко (а іноді неможливо) скоротити. Часто даються взнаки особисті причини, як-от створення сім'ї. Гендерні питання також є важливим фактором, на який слід зважати, оскільки докторантки-жінки часто переривають своє навчання на час народження дитини. Відтак, гнучкий підхід до часових рамок докторської програми є дуже важливим.

Фінансування і тривалість навчання

Тривалість докторських програм неминуче тісно пов'язана з фінансуванням. Через європейську систему грантових стипендій термін навчання лімітований трьома роками. Оскільки середній термін завершення докторського навчання – 4 роки, більшість докторантів мають вирішувати свою фінансову ситуацію, шукаючи роботу (часто в якості асистента викладача) саме тоді, коли повинні повністю сконцентруватися на завершенні дисертації. У Великій Британії проблему тривалості докторського навчання нещодавно формально визнала Рада інженерних та фізичних наук, яка запропонувала подовжити офіційну тривалість докторських програм до 3,5 років.

Докторське навчання на постійній та частковій основі (full-time and part-time)

Докторське навчання може здійснюватися після або під час роботи як навчання, тобто неповний день. Є країни (наприклад, Велика Британія чи нові члени ЄС), де кількість докторантів, що навчаються неповний день, становить значну частину. Навчання в докторантурі неповний день значно триваліше, ніж навчання повний день (як правило, від 5 до 6 років). Докторантам іноді дозволяють поєднувати обидві форми навчання залежно від їхніх особистих або ж фінансових обставин. Зі зміною демографічних тенденцій в Європі навчання в докторантурі може розглядатися як освіта протягом усього життя (*life-long learning*) згідно з Лісабонськими завданнями. Проте це передбачає більш гнучкий підхід як до організації, так і до тривалості докторського навчання для докторантів, які навчаються неповний день.

Для того, щоб розв'язати проблему тривалості і заохотити здібних студентів до продовження досліджень, деякі університети дозволили вступати на докторські програми одразу після закінчення року навчання на магістерських програмах. Магістерські програми в цьому випадку розглядаються як підготовчий етап до докторської програми для здібних студентів.

Інноваційний досвід розв'язання проблеми тривалості/фінансування докторського навчання

Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	У цих обох університетах магістерський рівень розглядається як вихідна точка в напрямку докторських програм.
Університет Хасеттепе, Туреччина (Hacettepe University)	
Лондонський університетський коледж, Велика Британія (University College London)	Пропонується однорічна магістерська програма, спрямована передусім на дослідження, що дають можливість успішним студентам рухатися безпосередньо до докторської програми.
Кінгстонський університет, Велика Британія (Kingstone University)	Пропонує шлях 1 + 3, який передбачає один рік роботи на магістерській програмі перед трьома роками докторського навчання.
Інститут політичних досліджень в Парижі, Франція (Sciences PO in Paris)	Дослідницька магістерська програма, яка базується на наукових дослідженнях, запроваджена у 2004 р. як вихідна точка до докторської програми. До 80 % докторантів зараховуються до докторату безпосередньо з цієї магістерської програми.

1.4. Набір на докторські програми

Різноманітність практик набору докторантів

Практика набору відрізняється в межах університетів і країн. Існує кілька методів набору докторантів, переважно на конкурсній основі:

- Вступні іспити та/або інтерв'ю.
- Ступінь магістра і добрі результати навчання (без будь-яких вступних іспитів і/або інтерв'ю).
- Аплікаційна форма (заява) та публікація (стаття в журналі або доповідь на конференції).
- CV (короткий життєпис) та захист запиту на науково-дослідний проект.

Магістерський ступінь (або його еквівалент) – найбільш бажаний, але не єдиний необхідний шлях до докторського навчання. Професійна кваліфікація та досвід можуть також враховуватися під час відбору кандидатів. Зростає тенденція до створення дослід-

ницьких магістерських програм, які є вихідною точкою для докторантури, як зазначено вище.

Більшість університетських інституцій вимагають також від докторантів вільного володіння іноземною мовою, найчастіше англійською, як передумови до мобільності та міжнародної співпраці, необхідної на докторській програмі. У деяких країнах кандидати повинні скласти іспит з іноземної мови (зазвичай англійської) як частину процедури відбору.

Відбір на докторські програми

Відбір кандидатів має бути прозорим, чесним, узгодженим із чітко визначеними інституційними правилами та практичними положеннями. Відбір, як правило здійснюється дослідницькою/докторською/Радою/Комітетом, або науковим керівником чи групою наукових керівників. Кандидат або представляє свій власний дослідницький проект, або визначається з ним під час консультації з керівником/керівниками. Відбір кандидатів базується на їхніх здібностях, інтересах, ентузіазмі, доцільності та інноваційності дослідницького проекту, а також наявності відповідного фінансування. Дуже важливим є повний збіг між дослідницьким проектом кандидата і науковим досвідом керівника. У разі залучення приватних компаній (наприклад, спільне фінансування, спільне наукове керівництво або забезпечення компанією повного фінансування) важливо узгодити всі умови дослідження, права на інтелектуальну власність, можливість публікації на початку докторського навчання для того, щоб убезпечитися від впливу на академічні обговорення і представлення результатів досліджень. Докторські програми з таким спільним фінансуванням та керівництвом повинні мати чіткі гарантії проведення незалежного дослідження та публікації результатів.

Досвід університетів у процедурі відбору кандидатів

Університет ім. П'єра і Марії Кюрі в Парижі, Франція (Pierre and Maria Curie University in Paris)	Відбирає кандидатів на конкурсній основі після захисту дослідницького проекту перед докторською комісією. Цей метод довів свою ефективність для оцінки дослідницького потенціалу кандидата та забезпечує відкритість і безпристрасність відбору.
---	--

Франкфуртський університет ім. Гете на Майні, Німеччина (J. W. Goethe University in Frankfurt am Main)	Відбір здійснюється у два етапи: спочатку основний науковий керівник або група наукових керівників (у структурованій програмі) відбирає студента. Остаточне рішення – за докторським комітетом департаменту.
Лілляський університет, Велика Британія (University of Science and Technology in Lille)	Університет та його факультети друкують довідник стосовно післядипломних програм (<i>graduate program</i>) і проспекти для потенційних кандидатів зі списком усіх докторських програм. Кандидати (для стаціонарного навчання) спочатку зараховуються як тимчасові кандидати для одержання докторського ступеня. Через рік ухвалюється рішення щодо продовження роботи.
Варшавський університет, Польща (Warsaw University)	Відбір здійснюється на конкурсній основі. Спеціально призначений докторський комітет оцінює здібності кандидатів та їхні попередні досягнення (публікації або участь у конференціях), презентацію проекту і письмовий чи усний іспит. Важливу роль в остаточному рішенні комітету відіграє співбесіда з кандидатом.
Рома Тре університет, м. Рим, Італія (Roma Tre University)	Для розширення участі іноземних кандидатів в докторських програмах деякі програми використовують нову техніку відбору: замість іспиту – кваліфікаційну перевірку (<i>qualification screening</i>).

Безумовно, застосування процедури відбору, що здійснюється на рівні університетських департаментів, може перешкоджати міждисциплінарній співпраці. Незважаючи на зусилля підтримати міждисциплінарну співпрацю на національному та європейському політичному рівнях, деякі університети, а особливо окремі вчені, як і раніше, опираються такому підходу до докторського навчання. Докторантів, які бажають працювати у міждисциплінарних проектах, іноді не підтримують, про що може свідчити застосування жорстких критеріїв відбору, проблеми з науковим керівником, упереджене оцінювання таких проектів. Кандидату можуть запропонувати вибрати менш ризиковану тематику досліджень в одній галузі, що буде легшим шляхом до успішного завершення докторантури. Такий підхід обмежує інновації, розвиток науки та міждисциплінарну співпрацю. Багато університетів все-таки намагаються підтримувати міждисциплінарні дослідження завдяки добре структурованій співпраці між факультетами/департаментами та створеним міждисциплінарним школам/центрам, які пропонують гнучкі навчальні плани, що дають змогу докторантам виконувати дисертаційну роботу з міждисциплінарної або мультидисциплінарної наукової тематики.

2. НАУКОВЕ КЕРІВНИЦТВО, КОНТРОЛЬ І АТЕСТАЦІЯ

2.1. Якісні вимоги до наукового керівника

Науковий керівник – це надзвичайно важлива постать для забезпечення якості експериментів і навчання докторантів. Практика наукового керівництва вмонтована в культурні й інституційні традиції (наприклад, ієрархічні моделі академічного професійного середовища). Роль наукового керівника, його звання та їх значення відрізняються від країни до країни (наприклад, наставник (ментор), вчитель (*tutor*), інструктор, порадник, координатор, супервайзер тощо) відповідно до обов'язків наукового керівника (від спорадичних контактів у міру необхідності до професійної допомоги постійно чи за графіком).

Кваліфікаційні вимоги, відповідальність та обов'язки наукового керівника

Кваліфікаційні вимоги, відповідальність та обов'язки наукового керівника мають бути чітко визначені в інституційних документах у кожному університеті, а кожен науковий керівник повинен їх знати. Це насамперед глибокі знання та значний дослідницький досвід у широкій науковій сфері, що охоплює обрану докторантом наукову тему, включення в дослідницькі групи та наукові проекти, бажано європейського або ж міжнародного рівня. У більшості європейських країн лише науковці, що мають посаду «повного» професора (*full professor*) або ж асоційованого професора (*associate professor*) можуть бути призначені науковими керівниками докторантів.

Науковий керівник має повністю володіти навичками, які допоможуть докторантові в його інтелектуальному та професійному розвитку, навчанні та професійній кар'єрі. Для гарантування того, що наукові керівники здатні виконувати всі ці завдання, оцінка супервайзера може міститися у щорічному звіті докторанта.

Задля підвищення обізнаності наукових керівників деякі університети розробляють для них рекомендаційні посібники та інструкційні матеріали. Такий підхід стає звичним в університетах Великої Британії.

Досвід університетів у гарантуванні належної відповідальності наукових керівників

Університет Селфорда (Велика Британія) розробив пакет документів для наукових керівників, який містить інформацію щодо їхньої ролі та обов'язків, рекомендації щодо організації співпраці з докторантом, а також іншу технічну допомогу.

Університет Ньюкасла на Тайні (Велика Британія), так само, як і Університет Вулвергемптона (Велика Британія), має універсальний посібник для докторантів та наукових керівників, в якому охоплено всі питання щодо їхньої ролі, обов'язків і відповідальності.

Навчання наукових керівників

Університети безумовно усвідомлюють необхідність підтримувати та підвищувати рівень своїх наукових керівників. Вони мають бути підготовлені до виконання своїх обов'язків, потребують навчання з урахуванням нових завдань, що виникають перед ними. Постійне підвищення професійної кваліфікації наукових керівників повинен забезпечити університет. Нині університети Великої Британії та Ірландії мають положення про докторські програми, які містять зобов'язання кожної інституції щодо гарантій професійного розвитку наукових керівників. Крім того, державне фінансування університетів Великої Британії залежить від навчання, яке надається супервайзерам. Такий тиск з боку фінансових органів – потужний стимул для університетів запроваджувати навчання для наукових керівників і досягати сталого високого рівня наукового керівництва докторантами.

Слід визнати, що навчання має стати обов'язковою практикою для науковців, що здійснюють керування докторантами. Звісно, ця ідея може викликати деякий опір з боку науковців, які звикли до традиційної ролі та позиції наукового керівника. Водночас усі зацікавлені сторони (наукові керівники, докторанти й університети) лише виграють, запроваджуючи й підтримуючи таке навчання. Якість навчання докторанта істотно залежить від кваліфікаційного рівня наукового керівника. Тому відповідальність кожного університету полягає в гарантуванні високого рівня наукового керівництва докторантами, що є головною місією навчального закладу.

Досвід університетів щодо навчання наукових керівників

В університеті Ньюкасла (Велика Британія) усі науковці, котрі хочуть зареєструватися як наукові керівники, мають пройти навчання. Перед тим, як стати першим науковим керівником певного докторанта, науковець мусить спочатку виступити в ролі другого наукового керівника протягом повного циклу підготовки.

Подібна система навчання наукових керівників практикується в університеті Борнмута (Велика Британія), де всі нові наукові керівники мають виконати «Навчальну програму» для наукових керівників, яку пропонує докторська школа, і отримати посібник щодо керівництва дослідженнями студентів і докторантів.

В університеті Вулвергемптона (Велика Британія) з 1998 р. діє офіційна й обов'язкова навчальна програма для нових наукових керівників. Вона триває 3 роки і розроблена для підтримки нових наукових керівників у роботі з їхнім першим докторантом. Програма передбачає 10-годинний щорічний семінар, а також призначення наставника з кола досвідчених наукових керівників. Успішне завершення трирічної програми вдосконалення разом з успішним керуванням докторантом розглядається як мінімальний кваліфікаційний рівень, що уможливорює зарахування до команди основних супервайзерів.

У Лідському університеті (Велика Британія) діють курси для наукових керівників. Усі викладачі та науковці, які мають бажання керувати докторськими дослідженнями, повинні спочатку пройти навчання і скласти іспит.

Навчання для наукових керівників також організовано в Каролінському інституті (Швеція). Наукові керівники відвідують курси, що охоплюють такі теми: комунікація, університетське навчання, формування команд, менеджмент конфліктів, проведення іспитів та оцінювання знань і результатів роботи.

Навантаження наукових керівників

Найчастіше один науковий керівник може керувати роботою 4–6 докторантів, але спостерігається тенденція не обмежувати кількість докторантів в одного наукового керівника. У багатьох уні-

верситетах керівництво докторантами є складовою робочого навантаження викладача, що передбачає виділення достатнього часу для роботи з кожним докторантом.

Досвід університетів щодо навантаження наукових керівників

В університеті Хасеттепе (Туреччина) впроваджено практику додаткових виплат за активність викладача, пов'язану з керівництвом докторантом. Тому викладач має зарезервувати певний час для роботи із кожним докторантом у рамках свого робочого графіка. Це полегшує адміністративним органам моніторити процес і контролювати час, визначений на кожного з докторантів.

Чеський технічний університет у Празі (Чехія) у внутрішніх правилах обмежив кількість докторантів до 5 осіб в одного наукового керівника.

Модель кількох наукових керівників

Багато університетів запровадили модель спільного керівництва, за якою дозволяється мати два і більше наукових керівників. Такий підхід розглядається як відкритіший та прозоріший. Він дає змогу докторантові консультиватись і шукати порад в інших науковців, а не лишень у свого основного наукового керівника.

Досвід університетів у використанні моделі кількох наукових керівників

Командне наукове керівництво впроваджено в університетах Ювяскюля (Фінляндія) та Франкфуртському (Німеччина) у межах структурованих докторських програм.

В університеті Хасеттепе (Туреччина) кожний докторант має наставника (тьютора, *tutor*), котрий здійснює керівництво протягом періоду навчання. Після успішного складання комплексного іспиту призначається науковий керівник (супервайзер), який забезпечує докторантові допомогу, пов'язану з дослідженнями та написанням дисертації.

Подібну практику надання тьютора (на першому етапі навчання) та супервайзера (на етапі дослідження) запроваджують в університеті Гранади (Іспанія).

В університеті Борнмута (Велика Британія) кожен докторант має команду наукових керівників, яка складається мінімум із двох супервайзерів, з яких перший повністю відповідає за роботу докторанта.

В університеті Афін (Греція) кожному докторантові призначається консультативний (дорадчий – *advisory*) комітет, до якого належать три штатні викладачі або ж науковці. Один із членів комітету відіграє роль першого наукового керівника. При цьому університет заохочує факультети та департаменти до введення у консультативні комітети науковців із зовнішніх інституцій.

Університет ім. Міколаса Ромеріса (Литва) запровадив модель подвійного наукового керування.

У Лідському університеті (Велика Британія) кожному докторантові призначають команду супервайзерів з однієї або кількох докторських шкіл. Команда має щонайменше першого (основного) наукового керівника (*supervisor*) та консультанта (*advisor*). Крім того, докторант має можливість отримувати допомогу від тьютора докторської школи. Докторант має право принаймні на 12 зустрічей зі своєю командою наукових керівників.

2.2. Контроль і атестація

Процедури контролю і атестації

Університети виробили чіткі процедури контролю і атестації докторантів, але вони різні в різних інституціях залежно від змісту докторської програми та чинної академічної культури і процедур. Зазвичай контроль та розгляд робочого плану, робочого графіка докторанта здійснює кожні 6 або 12 місяців науковий керівник, а результат виконання роботи доповідається дослідницькому комітету (або ж іншому аналогічному органу) докторської школи.

Процеси контролю в деяких університетах такі:

1. Постійні зустрічі докторанта і наукового керівника з фіксацією їх результатів, які зберігаються ними обома.

2. Систематичні атестації, які складаються з критичного огляду виконаної роботи групою експертів незалежно від наукового керівника.
3. Відгук докторанта, в якому висловлюються думки щодо змісту докторської програми, навчальних курсів і наукового керівництва. Проте цю вимогу часто важко втілити в життя через характер взаємин із науковим керівником.

Система подання і розгляду скарг та апеляцій, можливість заміни наукового керівника чітко визначені в небагатьох університетах, а саме в тих, де вони становлять частину чинної офіційної процедури.

Запровадження системи, що забезпечує регулярний моніторинг та оцінювання результатів виконаної роботи, допомагає визначити проблеми і труднощі, на які слід звернути увагу. Яка б не була форма оцінювання роботи докторантів, її критерії повинні мати чіткий та прозорий характер, реалізувати незалежний та об'єктивний елементи процедури атестації.

Веб-сайти та веб-платформи для адміністрування роботи докторантів

Введені у низці університетів веб-сайти та веб-платформи за свідчили свою ефективність для фіксації та збереження інформації як про результати зустрічей наукового керівника з докторантом, так і про досягнення докторанта у цілому.

Досвід університетів у використанні веб-сайтів та веб-платформ

Європейський університет у Флоренції (Італія), здійснюючи підготовку докторантів, забезпечує неперервне оцінювання їхньої роботи, спираючись на зміст структурованої докторської програми, чітко визначені завдання та встановлені терміни їх виконання. Кожен докторант має свій персональний веб-сайт, на якому постійно оновлює інформацію про хід роботи і робить її доступною для наукового керівника та адміністрації докторської школи.

Тільбурзький університет (Нідерланди) зараховує докторантів лише на етапі роботи над дисертацією (протягом навчальної фази

вони залишаються в статусі студентів) та системно організовує річні звіти про хід виконання дослідження. Докторанти отримують тимчасовий контракт на один рік, у разі відсутності результатів і неатестації контракт не поновлюється.

Університет Ювяскюля (Фінляндія) розробив веб-платформу для студентів очної і заочної форми навчання. Платформа відіграє роль форуму для спілкування докторанта з науковим керівником, забезпечує комунікацію докторантів між собою, а також усього дослідницького середовища.

В університеті Селфорда (Велика Британія) є багато допоміжних засобів у розпорядженні докторських програм, які доступні завдяки цифровим технологіям. Докторанти можуть отримати таким чином допомогу в проведенні польових досліджень, використовуючи дослідницькі ресурси, корисні саме для них, обмежених факторами часу та відстані.

Левенський католицький університет (Бельгія) задля полегшення контролю за динамікою роботи докторанта створив централізовану інформаційну систему, що містить усі дані, які стосуються кожного докторанта та його програми (назва, науковий керівник, робочий план, докторський проект, звіти про хід виконання дослідження тощо). Усі докторські проекти публікуються он-лайн в університетській базі даних, що дає загальне уявлення про тематику досліджень університету.

Лондонський університетський коледж (Велика Британія) зробив використання університетської веб-системи адміністрування обов'язковим для докторантів. Упроваджена веб-платформа змушує докторанта та наукового керівника обговорювати хід виконання дослідження, формувати робочий графік подальшого навчання і досліджень. Система надає докторантові можливість усвідомити, яких саме загальних і специфічних знань та навичок йому бракує для успішного виконання роботи.

2.3. Вимоги до докторської дисертації та її захисту

Вимоги до докторської дисертації

Докторська дисертація – ключовий елемент PhD програми, доказ здійсненого самостійного дослідження та професійної компе-

тенції докторанта. Головна вимога до якості будь-якої дисертації полягає в тому, що робота має привнести нові уявлення або знання, бути інноваційною в своїй галузі, запропонувати новий метод дослідження чи використання вже відомого методу в новій сфері. Дисертація має презентувати оригінальне дослідження і позиціонувати його в контексті теоретичних знань та наукової літератури в конкретній галузі науки. Дисертація (або принаймні її частина) має відповідати вимогам до наукових публікацій у рецензованих фахових журналах або попередньо рецензованих наукових книгах.

У багатьох університетах захист дисертації передбачає часткову публікацію результатів докторського дослідження. Необхідна кількість публікацій у рецензованих фахових журналах варіюється від однієї до п'яти. Перед представленням дисертації до захисту здебільшого, як свідчить практика багатьох університетів, докторант має скласти іспит зі своєї дисципліни та інколи іноземної мови й/або комплексний докторський іспит. Це часто відбувається наприкінці навчального етапу PhD програми.

Багато університетів вимагають від докторанта підписати заяву про те, що його дисертація базується на власних оригінальних дослідженнях. У разі, якщо докторант є активним учасником дослідницької групи, університет має гарантувати чіткі правила співавторства задля захисту інтелектуальної власності і докторанта, й інших членів дослідницької групи.

Захист дисертації

Захист дисертації зазвичай публічний, інформацію про захист попередньо оприлюднюють (мінімум за десять днів до цієї події). Така практика побутує у більшості європейських країн за винятком Великої Британії, де захист дисертації закритий і зазвичай відбувається у формі усного іспиту за участі одного внутрішнього і одного зовнішнього екзаменаторів.

Дисертацію рецензують два або три рецензенти, які подають письмові відгуки. Комітет із захисту дисертації складається з «внутрішнього» та «зовнішнього» професорів, експертів із цієї галузі науки та рецензентів. Присутність наукового керівника в комітеті із захисту передбачена в одних університетах і небажана або заборонена в інших. Бажаним є введення до комітету принаймні одного

іноземного фахівця для гарантування відповідності якості дисертації міжнародному рівню. Така практика, незважаючи на те, що вона потребує додаткових коштів, сприяє підвищенню якісних стандартів докторантури по всій Європі.

Сама процедура захисту складається із презентації кандидата, він викладає основні положення дисертації та результати дослідження, після чого відбувається відкрита дискусія між докторантом і членами комітету з захисту. Комітет ухвалює й оголошує рішення після таємного голосування. Існує відмінність в різних університетах в оцінюванні захисту дисертації. Подекуди (наприклад, у Нідерландах) неможливо оминати публічний захист дисертації. Часто кандидат може провалити захист дисертації, але йому надається право на апеляцію, якщо він/вона не згоден із рішенням комітету з захисту.

Досвід університетів щодо процедури захисту дисертацій

В університеті Гранади для гарантування високої якості дисертації кожний докторант має отримати дозвіл (рекомендацію) до захисту від свого наукового керівника та департаменту, в якому виконувалась робота. Якщо дисертація рекомендована до захисту, то науковий керівник також відповідає за її рівень і, певною мірою, оцінюється і його діяльність.

У Краківському економічному університеті (Польща) кандидат, який провалив захист дисертації, але виконав всі інші вимоги програми, може отримати сертифікат PhD програми.

В університеті Ювясколя (Фінляндія) перед захистом здійснюється зовнішнє оцінювання дисертації. Два зовнішні експерти оцінюють дисертацію щодо можливості її публікації і дають дозвіл для публічного іспиту. Після отримання формального дозволу від професури докторант доопрацьовує дисертацію для публікації. Після публічного захисту в присутності двох опонентів остаточний звіт з оцінкою передається на факультет. Докторант має право подати на апеляцію протягом 14 днів після захисту.

Захист дисертації в університеті Борнмута (та багатьох інших університетах Великої Британії) закритий. Комітет із захисту очолює незалежний голова, а до складу цього органу входять внутріш-

ній і зовнішній екзаменатори та науковий керівник. Голова комітету відповідає за дотримання під час захисту всіх університетських правил і процедур.

В університеті Хасеттепе (Турція) кандидат захищає дисертацію перед екзаменаційною комісією з 5 осіб, принаймні один із її членів має бути з іншого університету.

Зальцбурзькі принципи

2–5 лютого 2005 р. в Зальцбургу відбувся Болонський семінар із Докторських програм. Після обговорення звіту з виконання проекту «Докторські програми для Європейського суспільства знань» (що його ми і постаралися зреферувати у попередніх абзацах) було сформульовано 10 базових принципів, що стали відомими як Зальцбурзькі. У них дано характеристику та критерії європейських структурованих докторських програм, що відповідають третьому циклу вищої освіти. Згодом, у травні 2005 р., Бергенська конференція міністрів вищої освіти європейських країн жорстко наголосила на втіленні в життя рекомендацій, викладених у 10-ти Зальцбурзьких принципах, і на важливості процесу, який би сприяв повнішому узгодженню докторських систем у Європі.

*Зальцбурзькі принципи*¹.

1. Ключовою складовою навчання на докторських програмах є **поширення знань через проведення оригінальних досліджень**. Одночасно визнається, що докторські студії мають більше відповідати потребам ринку робочої сили, який є значно ширшим за академічну сферу.
2. Включення докторських програм до університетської стратегії і політики: університети як інституції мають взяти на себе відповідальність за те, що докторські програми та дослідницька робота, яку вони організують, проводяться для того, щоб відповісти на нові виклики і розширити можливості для професійної кар'єри.

¹ Докторські програми в Європі та Україні. Матеріали міжнародної конференції «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні». – К.: Університетське вид-во «Пультари», 2007. – 98 с.

3. Важливість різноманітності (відмінності): багате розмаїття докторських програм у Європі – включно зі спільними (об'єднаними) докторськими програмами – є силою, що має бути підкріплена якісним практичним втіленням.
4. Докторанти (аспіранти) як наукові дослідники-початківці мають розглядатись як професіонали (із забезпеченням відповідних прав), що роблять важливий (ключовий внесок) у процес створення нових знань.
5. Вирішальна роль наукового керівництва та оцінювання роботи: стосовно кожного (індивідуального) докторанта організація наукового керівництва та оцінювання результатів роботи мають базуватися на прозорій угоді про взаємну відповідальність між докторантом, керівником та інституцією (і, де потрібно, завбачення в угоді інших партнерів).
6. Досягнення критичної маси: докторські програми мають шукати шляхів для досягнення критичної маси і залучати різні типи інноваційних практик, запроваджених в університетах Європи, пам'ятаючи, що різні рішення мають відповідати різним контекстам, зокрема, реаліям великих та маленьких країн Європи. У багатьох університетах це зумовлює перехід від *graduate school* до міжнародної, внутрішньої національної та регіональної співпраці між університетами.
7. Термін: докторські програми мають виконуватися протягом визначеного часу, а саме 3 або 4 років очного навчання.
8. Просування інноваційних структур із метою задоволення потреб розвитку міждисциплінарних студій та міждисциплінарних умінь.
9. Посилення мобільності: докторські програми мають шукати шляхи для того, щоби пропонувати географічну (так само як міждисциплінарну та внутрішньносекційну) мобільність та міжнародну співпрацю у рамках інтегрованої кооперації між університетами та іншими партнерами.
10. Забезпечення необхідного фінансування: розвиток якісних докторських програм та успішний випуск дипломованих фахівців потребує відповідного і стабільного фінансування.

Розмаїтими реформаторськими процесами та ініціативами вже охоплені провідні університети Європи. Результати цих процесів вражають і засвідчують бажання європейської наукової спільноти

досягти погодження і гуртуватися довкола визначених спільних цілей у галузі науково-дослідної роботи і підготовки науковців. Там, де існує такий консенсус, головне – це усвідомлена потреба підвищення інноваційності, якості науково-дослідної роботи та докторської підготовки; узгодження наукових ступенів, сфокусованість на можливостях, що їх дають міждисциплінарність, багатofункціональні навички та уміння, висока мобільність дослідників у Європі.

*Людмила Кострова,
канд. хім. наук, доцент,
начальник науково-дослідної частини НаУКМА*